

УДК 316.334.5 +504.03

О.М. БОНДАР

ЕКОЛОГІЧНИЙ АБСЕНТЕЇЗМ У СУЧАСНОМУ ПРОМИСЛОВОМУ МІСТІ: ЗМІСТ, ПРИЧИНИ ТА ПРОЯВИ**Бондар Олексій Михайлович** – аспірант кафедри соціології та економіки Криворізького державного педагогічного університету

Автор у статті розглядає зміст, основні причини та прояви екологічного абсентеїзму у жителів сучасного промислового міста крізь призму важливих соціально-екологічних проблем, що створюють перешкоди на шляху сталого екологічного розвитку для жителів даних міст, порушуючи соціо-екологічний баланс.

Ключові слова: екологічний абсентеїзм, соціо-екологічний баланс, екологічна політика, екологічна корупція, екологічна інформація.

В статье автор рассматривает основные причины и проявления экологического абсентеизма у жителей современного промышленного города сквозь социально-экологические проблемы, которые создают основные препятствия на пути развития для жителей городов и нарушают социо-экологический баланс.

Ключевые слова: экологический абсентеизм, социо-экологический баланс, экологическая политика, экологическая коррупция, экологическая информация.

The author views main reasons of ecological absenteeism in contemporary industrial cities through the background of ecological problems that make up main obstacles for citizens and disturb socio-ecological balance.

Key words: ecological absenteeism, socio-ecological balance, ecological policy, ecological corruption, ecological information.

© О.М.Бондар, 2012

Стрімкий розвиток промисловості в Україні протягом останньої половини ХХ століття сприяв економічному становленню країни, що супроводжувалося розширенням промислового сектора у містах, де спостерігається надмірна концентрація підприємств, що займаються видобутком, переробкою сировини та створенням готової продукції. Так, на території тільки однієї Дніпропетровської області розміщено 25 промислових підприємств, які чинять значний тиск на оточуюче середовище та жителів промислових міст [7]. Тривалий час розвиток промисловості відбувався без належного врахування соціально-екологічних засад та спланованої екологічної політики для промислового міста. Таким чином, у промислових містах сформувалося декілька екологічно – безтурботних або екологічно-байдужих поколінь, у свідомості яких і нині превалює орієнтація на суто економічний розвиток за рахунок довкілля. Постійний техногенний тиск, спричинений діяльністю промислових міст на оточуюче середовище нині виявляється значною кількістю соціально-екологічних проблем: різким зростанням промислових відходів, забрудненням природних ресурсів, їх виснаження та ін., що залишаються невирішеними через пасивне або байдуже ставлення більшої частини суспільства до важливих соціально-екологічних проблем. Головною перепорою у сталому екологічному розвитку суспільства є його пасивність або байдужість до вирішення гострих соціально-екологічних питань, які стосуються як окремих членів, так і всього суспільства в цілому.

Актуальність статті визначається тим, що нині фокус уваги населення промислових міст здебільшого сконцентрований на питаннях економічного розвитку без належного врахування екологічних проблем довкілля, що супроводжується пасивним,

а інколи й байдужим ставленням до вимог сьогодення у вирішенні соціально-екологічних питань. Тобто у певній частині населення промислових міст спостерігаються прояви екологічного абсентеїзму та постає проблема його вирішення для збалансованого розвитку суспільства та оточуючого середовища.

Тож метою статті є з'ясування причин, ознак та проявів екологічного абсентеїзму серед населення промислових міст України при вирішенні питань соціально-екологічного спрямування.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: з'ясувати зміст поняття екологічний абсентеїзм та визначити його основні ознаки і прояви у промислових містах України, де спостерігається порушення соціально-екологічного балансу.

Термін абсентеїзм активно використовується у політології та праві, при цьому під ним розуміють «одну з форм свідомого бойкотування виборів – відмова від участі у них; пасивний протест населення проти існуючої форми правління, політичного режиму, прояв байдужості до виконання людиною своїх прав та обов'язків» [1]. Варто зазначити, що прояви байдужості до виконання своїх прав та обов'язків в українському суспільстві спостерігаються не тільки у сфері політико-правових відносин, а також і в площині екологічного захисту оточуючого середовища, зменшення кількості екологічних ризиків для суспільства в цілому. Якщо екстраполювати зміст абсентеїзму з політичної до соціально-екологічної сфери, то можна спостерігати наявність в українському суспільстві, особливо серед жителів великих промислових міст, такого різновиду абсентеїзму як екологічний. Саме він є головною перепорою на шляху сталого екологічно-

го розвитку суспільства та однією з головних детермінант низької екологічної культури.

Оскільки у науковій літературі дефініція «екологічний абсентеїзм» відсутня, її аналогом виступають такі поняття, як екологічна байдужість, екологічна пасивність та ін. Ми пропонуємо ввести до наукового обігу інвайроментальної соціології дане поняття, яке відображає у повній мірі ознаки та прояви екологічної байдужості сучасного суспільства.

Під екологічним абсентеїзмом ми розуміємо байдуже чи пасивне ставлення суспільства або окремих його членів, унаслідок низької екологічної культури, свідомості та освіти до вирішення соціально-екологічних проблем, що впливають на сталий розвиток суспільства. Екологічний абсентеїзм яскраво виявляється у жителів українських промислових міст, де тривалий час спостерігається конфлікт між людиною та природою, наслідком якого є порушення соціо-екологічного балансу та значна кількість екологічних проблем, прагнення людини узурпувати владу над природними багатствами, підкорити її багатства власним економічним інтересам. Нині прояви екологічного абсентеїзму у жителів промислових міст носять як латентний, так і відкритий характер. У більшості випадків спостерігається пасивна підтримка стратегії екологічно-дбайливого розвитку і водночас більшість просто не виконує її з різних причин: економічних, політичних та ін. У вирішенні важливих екологічних питань або розробці екологічних програм жителі промислових міст діють за принципом «моя хата скраю», забезпечуючи себе від екологічної відповідальності. Звичайно, екологічний абсентеїзм не є спонтанним явищем, а виникає він з часом у суспільстві, яке втратило контроль над своєю поведінкою, де природні ресурси є лише засобом економічного збагачення.

Для того, щоб з'ясувати характер прояву екологічного абсентеїзму у сучасному промисловому місті, варто виявити основні причини та джерела його виникнення. Ми погоджуємося з думкою П.Селецького, який вважає, що екологічна байдужість у жителів є «спадщиною часів існування колишнього союзного загальногосподарського комплексу, за якого державна політика практично не враховувала інтересів збереження природи», що у свою чергу позначилося на суспільній свідомості українців, де почали превалювати «екологічна байдужість, бездумне, а часом і хижацьке ставлення до природних багатств» [2]. Соціально-історичні причини знайшли своє продовження після розпаду Радянського Союзу, що супроводжувалося зниженням ефективності промислового сектора та зміщенням фокуса уваги суспільства до проблем суспільно-політичного та економічного характеру (вибори, рівень зайнятості населення та ін). У той же час недостатньо уваги приділялося екологічній проблематиці, що спричинило брак інформації про вирішення та розробку оптимальних програм по зменшенню техногенного навантаження на довкілля. Відновлення промислових потужностей почалося з використання застарілої радянської моделі, що базувалася на надмірному використанні природних

ресурсів та застарілому обладнанні. Це у свою чергу, призвело до порушення соціо-екологічного балансу і спричинило конфлікт між жителями міст та природою, створивши перепони сталого екологічного розвитку.

Українське суспільство, маючи досвід Чорнобильської трагедії, і нині є піонером у вирішенні важливих екологічних протиріч через відсутність подібного світового досвіду, міцної суспільної консолідації, що супроводжується спробами залишити ці проблеми у спадок майбутнім поколінням. Причиною такої поведінки є низький рівень екологічної свідомості і культури населення. У значній кількості людей спостерігається інформаційний вакуум в отриманні достовірної інформації про стан довкілля та їхні екологічні права, недостатнє розуміння серйозності екологічного протиріччя між зростаючими матеріальними потребами та природними ресурсами, слабка взаємодія між місцевими громадами та державою. З метою впровадження нової екологічної політики на міждержавному рівні у 1999 році Україною було ратифіковано Орхуську конвенцію (про доступ до інформації та участь громадськості у прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища) та створено Орхуський центр на базі Міністерства екології та природних ресурсів. Одним із головних постулатів вищезазначеного документа є такий: «Кожна людина має право жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я та добробуту, а також зобов'язана як індивідуально, так і спільно з іншими людьми захищати і покращувати навколишнє середовище на благо нинішнього та майбутніх поколінь» [3]. Та, як свідчать показники екологічного забруднення промислових міст, їх жителі зазвичай живуть у загрозливих умовах. Питання екологічної байдужості також розглядається у даному документі: «В питаннях, які стосуються навколишнього середовища, удосконалення доступу до інформації та участь громадськості в процесі прийняття рішень підвищує якість рішень, що приймаються, та процесу їх виконання, сприяє поліпшенню поінформованості громадськості щодо екологічних проблем, надає громадськості можливість висловлювати свою стурбованість, а державним органам – вести належний облік таких інтересів». На думку деяких фахівців, незважаючи на ратифікацію даного документа, спостерігаються порушення у його реалізації на практиці, що дає підставу говорити про прояви екологічного абсентеїзму як на державному рівні, так і на окремо індивідуальному рівнях. Це проявляється у відсутності оперативної екологічної інформації про довкілля. Так, наприклад, останню Національну доповідь про стан навколишнього середовища було опубліковано у 2007 році.

Окрім офіційних документів, які недостатньою мірою висвітлюють реальну ситуацію, засоби масової інформації (ЗМІ) також недостатньо уваги приділяють екологічній проблематиці, пояснюючи це незацікавленістю громадян, при цьому останні скаржаться на її відсутність. Як зазначають деякі експерти, це створює ефект замкнутого кола: «<...>народ, не отримуючи якісної екоінформації

зі ЗМІ, не надає їй належної уваги, а ЗМІ, не бачачи інтересу до теми з боку читачів, слухачів, глядачів, не вважають за потрібне виділяти достатньо місця в ефірі та на шпальтах й достатньо коштів у своїх бюджетах для якісного висвітлення проблем довкілля...» [5]. Тому для запобігання проявів екологічного абсентеїзму варто здійснити поінформування жителів міста про реальний стан речей, створити інформаційну інтеграцію між ЗМІ та громадськістю, посилити соціальну консолідацію для вирішення важливих екологічних проблем.

Окрім соціально-історичних причин байдужості населення до екологічних проблем, варто додати також основний характер діяльності промислових міст, де головною рисою був екстенсивний спосіб видобутку, переробки та виробництва. Розвиток промисловості відбувався за схемою «більше видобувати – більше переробляти – більше створювати» при цьому набагато більше брати від природи для досягнення поставлених цілей, незважаючи на порушення у соціально-екологічному балансі (надмірне споживання води, зростання забруднення повітря та води, стрімкий ріст побутових та промислових відходів). У той самий час розвинені країни світу переорієнтовують вектор промислового сектора у напрямку до інтенсивної промислової діяльності, де ключовим принципом стало задоволення матеріальних потреб при мінімальній загрозі навколишньому середовищу, що свідчить про високій рівень екологічної культури та свідомості.

Окрім історичних причин та характеру розвитку української промисловості у містах, варто додати ще й причини економічного та політичного забарвлення (низький рівень доходів населення, безробіття, відсутність політичного балансу, слабкий інтерес політичних партій до екологічних питань та ін.). Фокус уваги суспільства здебільшого сконцентрований на них, у той час як важливі проблеми екології залишаються осторонь і поступово переходять у спадок майбутнім поколінням.

Одним із проявів екологічного абсентеїзму у промислових містах є слабкий контроль за діяльністю промислових підприємств. Більшість промислових міст характеризується відсутністю громадського контролю і цілком покладається на контроль з боку держави, в якому також мають місце певні порушення. У суспільстві формується певний комплекс з приводу власної індивідуальної сили впливати на формування та реалізацію екологічної політики у промисловому місті.

Слабкий контроль та відсутність інтересу з боку місцевих громад і окремих членів суспільства щодо промислової діяльності створює сприятливі умови для екологічної корупції, тобто замовчування або оприлюднення даних про стан довкілля, які не відповідають реальним показникам, прагнення деяких промислових підприємств зекономити кошти на екології.

Екологічна корупція як різновид латентного екологічного абсентеїзму може порушувати безпеку суспільства та є прямим проявом екологічної злочинності, що, на думку Поліщука Г.С., «являє собою один із найнебезпечніших видів злочинної поведінки людей, тяжкі наслідки якої можуть носити

(і часто носять) неконтрольований та невідновлювальний характер» [5]. Екологічна злочинність виявляється у неконтрольованому підвищенні рівня забруднення та виснаженні природних ресурсів, постійному зростанні промислових та побутових відходів, деградації природних ресурсів, а як наслідок для суспільства - зростання рівня смертності і хвороб, демографічна криза. Контроль з боку держави за порушенням екологічного законодавства є також незначним і має вибіркового характеру. Як стверджує Поліщук Г.С., «особливістю правозастосовної практики у сфері охорони довкілля є те, що правоохоронні органи реагують лише на явні факти правопорушень <...> особами, які вчиняють злочини епізодично та в невеликих розмірах. Члени ж організованих угруповань у сферу дії правоохоронних органів та судів практично не потрапляють» [5]. Хоча частка екологічних злочинів у загальній структурі злочинності, на думку Поліщука Г.С., є «незначною», але спостерігається тенденція «до їх збільшення». Так, дані Департаменту інформаційних технологій МВС України свідчать, що у 2010 році було скоєно 2062 злочини проти довкілля, тобто питома вага їх у загальній кількості злочинів 0,5 % [6]. Але якщо здійснити аналіз злочинів промисловими підприємствами проти довкілля, то їх частка мінімальна, хоч порушення екологічного балансу є очевидними і мають значні наслідки для жителів промислових міст. Виникає питання: чи є ефективним та однозначним з правової точки зору контроль за діяльністю промислових підприємств? Наявність екологічної корупції, вибіркоче застосування правоохоронних заходів щодо порушників екологічного права, байдужість жителів промислових міст до екологічних проблем та пасивне споглядання порушення екологічних прав, відсутність консолідації суспільства для вирішення екологічних проблем свідчать про несформованість суспільного усвідомлення того, що екологічний злочин має набагато серйозніші наслідки ніж будь-який інший вид злочинності.

Прояви екологічного абсентеїзму спостерігаються і у споживанні та використанні населенням таких важливих ресурсів, як вода і повітря. Через значну концентрацію промислових об'єктів їх якість залишає бажати кращого. У суспільстві і нині існує думка, що дані ресурси є абсолютно безмежними, тому їх споживання можна не контролювати. У промислових містах Дніпропетровської області спостерігається надмірне забруднення повітря. Дані регіональної доповіді про стан навколишнього природного середовища Дніпропетровської області у 2008 році свідчать про те, що підприємства гірничо-металургійної промисловості викинули в атмосферу 624,2 тис. т (65,5 %) шкідливих речовин від загального обсягу, що у розрахунку на одну особу населення області дорівнює 281кг, а на квадратний кілометр території області обсяги викидів шкідливих речовин склали майже 30 т. В окремих містах цей показник значно перевищує середній по області: у м. Тернівка щільність викидів у розрахунку на 1 кв. км була більша в 63 рази, м. Кривий Ріг – у 37, м. Дніпродзержинськ – у 27, м. Ніко-

поль – у 17, м. Першотравенськ – у 14, м. Орджонікідзе – у 13, м. Дніпропетровськ – майже в 11 разів від обсягу викидів по області [7]. Жителі промислових міст, окрім забрудненого повітря, почали відчувати ще й брак якісної питної води. Як свідчать фахівці, більшість басейнів річок, з яких населення міст споживає питну воду, не можна вважати екологічно безпечними, а в деяких містах і навіть окремих регіонах відхилення води від норми сягає 70-80%. Причиною такої ситуації є перевищення гранично допустимих стоків від промислового виробництва, що призводить до забруднення водних ресурсів і одночасно погіршення якості питної води (вода у більшості природних водних басейнів класифікується як «забруднена» і «дуже брудна»). За підрахунками фахівців, щодоби об'єм промислових стоків становить 10,6 тис. куб. метрів [8].

Варто зауважити, що безконтрольне та значне використання питної води спостерігається як у промисловості, так і серед пересічних жителів міста. Так, у середньому житель промислового міста споживає в день 325 літрів, в той час як житель великого промислового європейського міста споживає 100-200 літрів [8].

Це свідчить про недостатнє розуміння або відсутність інтересу населення до екологічної ситуації, що склалася. Головною детермінантою екологічного абсентеїзму є відсутність економії природних ресурсів. Жителі міст ще не у повній мірі усвідомлюють ситуацію, в якій вони є бранцями власної промислової діяльності з елементами екологічного абсентеїзму. Екстенсивний шлях ведення промислового господарства, що супроводжувався значною концентрацією промислових підприємств та урбанізаційними процесами, призвів до виникнення нової проблеми – накопичення та утилізації промислових і побутових відходів. Дані Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища у 2007 році свідчать про постійне зростання промислових та побутових відходів. За ек-

пертною оцінкою Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України «загальний обсяг утворення відходів, передусім гірничопромислових, 2007 року досяг 780-800 млн. тонн, а обсяг накопичення – близько 35 млрд. тонн» [9]. Зростання об'ємів промислових відходів призводить до збільшення площі для відходів, які, за словами деяких фахівців, становлять нині 4% території країни і спостерігається тенденція до їх зростання. Жителі міст мало уваги приділяють утилізації або повторній переробці побутових відходів.

Підсумуємо, сучасні промислові міста України та їхні жителі переживають негативні процеси порушення соціо-екологічного балансу, що проявляється у значній кількості екологічних проблем: стрімке накопичення промислових та побутових відходів, забруднення важливих природних ресурсів, дефіцит питної води, зростання рівня захворюваності населення та ін. Це пояснюється проявами екологічного абсентеїзму в українському суспільстві, тобто байдужого чи пасивного ставлення населення або окремих його членів унаслідок низької екологічної культури, свідомості та освіти до вирішення соціально-екологічних проблем. Основними причинами цього явища у сучасних промислових містах є соціально-історичні (тривале пасивне сприйняття суспільством важливих екологічних проблем), характер діяльності промислового сектора (екстенсивний тип виробництва), відсутність консолідації суспільства та громадського контролю діяльності промислових підприємств, наявним екоінформаційним вакуумом, який проявляється у недостатній оперативній інформації про реальну ситуацію навколишнього середовища та проявами порушень екологічних прав жителів промислових міст. Прояви екологічного абсентеїзму в українському суспільстві спостерігаються як на рівні окремих індивідів, так і на рівні суспільства. Проблема екологічного абсентеїзму є перспективною та відкритою для подальших досліджень науковців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абсентеїзм [Електронний ресурс] режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/ Абсентеїзм](http://uk.wikipedia.org/wiki/Абсентеїзм)
2. Селецький П. Загроза природі – загроза людству [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=2592048
3. Орхуська конвенція «Про доступ до інформації та участь громадськості у прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/content/article/id/31>
4. Ольшевський Л. Екоінформація є – екоправди нема. Чому? [Електронний ресурс] / Леонід Ольшевський // Режим доступу: <http://ecoclub.kiev.ua/index.php?go=Pages&in=view&id=32>
5. Поліщук Г.С. Щодо кримінологічної характеристики організованої екологічної злочинності [Електронний ресурс] / Геннадій Сергійович Поліщук // Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/bozk/18text/g18_24.htm
6. Стан та структура злочинності в Україні (2009-2010 pp.) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/374130>
7. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Дніпропетровської області у 2008 році [Електронний ресурс] // Режим доступу: ecodnpr.dp.ua/attachments/024_регіональна%20доповідь%202009.pdf
8. Екологічна ситуація та стан питних вод України [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.morshinska.com.ua/upload/Ukraine_eco_map.pdf
9. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища у 2007 році [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/content/article/id/31>